

EDICIJA KLASICI SVETSKE KNJIŽEVNOSTI

VODENICA NA FLOSI, Džordž Eliot

VELIKI GETSBI, Skot Ficdžerald

PRVI LJUBAVNIK, Anton Čehov

POSLEDNJE SKRETANJE ZA BRUKLIN, Hjubert Selbi

ČETIRI TRAGEDIJE: ROMEO I JULIJA,

HAMLET, MAGBET, KRALJ LIR, Vilijam Šekspir

PRESUDA – SABRANE PRIPOVETKE, Franc Kafka

NA PUTU, Džek Keruak

OŠTRICA BRIJAČA, Somerset Mom

DAMA S KAMELIJAMA, Aleksandar Dima Sin

ČOVEK BEZ OSOBINA, Robert Muzil

JADI MLADOGA VERTERA, Johan Volfgang Gete

STAKLENO ZVONO, Silvija Plat

JEDNA SVANOVA LJUBAV, Marsel Prust

MRTVE DUŠE, Nikolaj Gogolj

TES OD RODA D'ERBERVILA, Tomas Hardi

PROCES, Franc Kafka

ZLOČIN I KAZNA, Fjodor Dostojevski

SLIKA DORIJANA GREJA, Oskar Vajld

IDIOT, Fjodor Dostojevski

MALE ŽENE / DOBRE SUPRUGE, Luiza Mej Olkot

ODABRANE DRAME: ČOVEK JE ČOVEK, OPERA ZA TRI

GROŠA; MAJKA HRABROST I NJENA DECA, Bertolt Breht

VIKTOR IGO

BOGORODIČINA

CRKVA U PARIZU

Preveo
Dušan Đokić

 Laguna

Naslov originala

Victor Hugo

NOTRE-DAME DE PARIS

Copyright © ovog izdanja 2019, LAGUNA

KLASICI
SVETSKE
KNJIŽEVNOSTI

Knjiga br. 23

Sadržaj

Bogorodičina crkva u Parizu:

roman o ljubavi i smrti.	11
(Tamara Valčić Bulić)	

Bogorodičina crkva u Parizu	27
---------------------------------------	----

Napomena – Dodatak posljednjem izdanju iz 1832.	29
---	----

Prva knjiga

I Velika dvorana	37
II Pjer Grengoar	57
III Gospodin kardinal	67
IV Gazda Žak Kopenol.	75
V Kvazimodo.	85
VI Esmeralda	93

Druga knjiga

I Iz Haribde u Scilu.	99
II Grevski trg.	102

III	<i>Besos para golpes</i>	105
IV	Neprijatnosti kojima se čovek izlaže kad noću prati ulicama kakvu lepu ženu	116
V	Dalje neprijatnosti	121
VI	Razbijen krčag.	124
VII	Svadbena noć	145

Treća knjiga

I	Bogorodičina crkva	159
II	Pariz sa visine	169

Četvrta knjiga

I	Dobre duše.	199
II	Klod Frolo	204
III	<i>Immanis pecoris custos, immanior ipse</i>	210
IV	Pseto i njegov gospodar	219
V	Opet Klod Frolo.	221
VI	Nepopularnost	229

Peta knjiga

I	<i>Abbas beati Martini.</i>	233
II	Ovo će ubiti ono	245

Šesta knjiga

I	Nepriistrastan pogled na nekadašnje pravosuđe	265
II	Mišja rupa	277
III	Istorija jednoga kolača	282
IV	Suza za kap vode	304
V	Kraj istorije jednoga kolača	314

Sedma knjiga

I	Opasno je poveriti svoju tajnu kozi	319
II	Drugo je sveštenik a drugo filozof.	335
III	Zvona.	345
IV	ΑΝΑΓΚΗ	348
V	Dva čoveka u crnom odelu.	364
VI	Sedam psovki i njihovo dejstvo pod vedrim nebom	371
VII	Zao duh	376
VIII	Dobro je kad prozori gledaju na reku.	385

Osma knjiga

I	Talir koji se pretvorio u suv list	397
II	Nastavak o taliru koji se pretvorio u suv list	408
III	Kraj o taliru koji se pretvorio u suv list	414
IV	„Lasciate ogni speranza“	418
V	Mati.	434
VI	Tri ljudska srca sasvim različna	439

Deveta knjiga

I	Groznica	461
II	Grbav, ćorav, hrom	473
III	Glav	478
IV	Peščar i kristal	482
V	Ključ od crvenih vrata	494
VI	Nastavak o ključu od crvenih vrata	497

Deseta knjiga

I	Grengoar u jedno za drugim pada na pamet više srećnih misli u Ulici bernardinaca	503
---	---	-----

II	Idite u šatrovce	.516
III	Živelu veselje	.519
IV	Nespretni prijatelj	.528
V	Izba u kojoj se moli bogu gospodin Luj Francuski	.549
VI	Misirac u džepu	.583
VII	Šatoper stiže u pomoć	.585
Jedanaesta knjiga		
I	Cipelica.	.591
II	„ <i>La creatura bella bianco vestita</i> “	.625
III	Ženidba Febusova.	.634
IV	Ženidba Kvazimodova	.635
O autoru		.639

Kratka bibliografija

- Bertolino N. (1972). „Poetsko delo Viktora Igoa“ u Viktor Igo. *Crna sunca*. Izbor iz poetskog dela. Izbor, prevod i predgovor Nikola Bertolino. Beograd: Rad. 5–51.
- Hovasse J-M. (2001). *Victor Hugo. Tome I. Avant l'exil 1802–1851*. Fayard.
- Hovasse J-M. Notre Dame de Paris, roman anglais? Online:http://3lam.univ-lemans.fr/_attachments/notre-dame-de-paris-article/Notre-Dame%2520de%2520Paris%2520%2528i%2529%252C%2520roman%2520anglais%2520.pdf?download=true. Pristupljeno 16. 5. 2019.
- Hugo V. (1981) *Han d'Islande*. Édition présentée, établie et annotée par Bernard Leuilliot. Éditions Gallimard.
- Hugo V. (2000) *Le Dernier jour d'un condamné*. Édition présentée, établie et annotée par Roger Borderie. Éditions Gallimard.
- Hugo V. (2009). *Notre-Dame de Paris. 1482*. Édition établie et annotée par Benedikte Andersson. Éditions Gallimard.
- Hugo V. (2016) *Bug Jargal 1791*. Édition présentée, et annotée par Caroline Raulet-Marcel. Librairie générale française. Le Livre de poche Classiques.

Igo V. „Predgovor *Kromvelu*“ u Stamenković V. (1985). *Teorija drame XVIII i XIX veka*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu. 177–194.

Konstantinović I. „Les premières traductions serbes des poèmes de Victor Hugo“. *Filološki pregled*. Beograd: Filološki fakultet. XXIX 2002. 65–81.

Milačić D. „Viktor Igo“ u Viktor Igo. *Bogorodičina crkva u Parizu* (1952). Preveo Dušan L. Džokić. 5–58.

Pavlović M. „La réception de Victor Hugo chez les Serbes“. *Filološki pregled*. Beograd: Filološki fakultet. XXIX 2002. 11–21.

Bogorodičina crkva u Parizu

Pre nekoliko godina, razgledajući ili, bolje reći, ispitujući Bogorodičinu crkvu, pisac ove knjige našao je u mračnom uglu jednoga kubeta ovu reč koja je bila rukom urezana u zidu:

ΑΝΑΓΚΗ⁶

Ova velika grčka slova, pocrnela od starosti i prilično duboko urezana u kamenu, neki znaci svojstveni gotskoj kaligrafiji u njihovom obliku i položaju, kao da su hteli reći da ih je tu ispisala neka ruka iz srednjega veka, a naročito njihov mučni i neumitni smisao, učiniše vrlo dubok utisak na pisca.

On se upita, pokuša da pogodi, koja je mogla biti ta duša u mukama koja nije htela otići s ovog sveta a da ne ostavi ovaj trag zločina ili nesreće na čelu stare crkve.

Docnije je zid zamazan ili sastrugan (ne sećam se tačno) i zapisa je nastalo. Jer tako se radi, ima skoro dve stotine godina, s divnim crkvama srednjega veka. Sveštenik ih zamazuje, arhitekt ih struže, a zatim nailazi narod koji ih ruši.

⁶ Sudbina.

I tako, sem prolazne uspomene koju joj ovde posvećuje pisac ove knjige, ne ostaje više ništa od tajanstvene reči urezane u mračnom kubetu Bogorodičine crkve, ništa od nepoznate sudbine koju je ona tako melanholično kazivala. Pre nekoliko vekova nestalo je čoveka koji je ovu reč ispisao na svom zidu, zatim je nestalo i reči na crkvenom zidu, pa će naskoro možda nestati s lica zemlje i same crkve.

Ova reč povod je ovoj knjizi.

Februara 1831.

Dodatak poslednjem izdanju iz 1832.

Pogrešno je bilo objavljeno da će ovo izdanje biti uvećano sa više novih glava. Trebalo je reći neobjavljenih. I zaista, ako se pod novim razumeju novonapisane, glave dodate ovom izdanju nisu nove. One su bile napisane u isto vreme kad i ostale, iz istog su doba, potekle su iz iste misli, i uvek su bile sastavni deo rukopisa Bogorodičine crkve. Štaviše, pisac ne bi mogao razumeti da se docnije dodaju novi razvoji jednome delu ove vrste. To čovek ne čini po svojoj volji. Po njemu, roman se rađa nekako neminovno, sa svima svojim glavama, a drama sa svima svojim scenama. Nemojte misliti da ima ičega slučajnoga u broju delova iz kojih je sastavljena ova celina, ovaj tajanstveni mikrokozam koji nazivate dramom ili romanom. Kalem ili zakrpa ne prijanjaju za dela ove prirode, koja treba da izbiju odjednom i da ostanu takva kakva su. Kad ste jedanput stvar svršili, nemojte se predomišljati, ne doterujte je više. Kad je knjiga izišla, kad je pol dela, muški ili ženski, utvrđen ili objavljen, kad se čuo prvi vrisak deteta, ono je rođeno, tu je, tako stvoreno, ni otac ni mati ne mogu tu više ništa, ono pripada vazduhu i suncu, ostavite ga da živi ili da umre onakvo kakvo

je. Ako vam je knjiga slaba, tim gore. Nemojte dodavati glave slaboj knjizi. Nepotpuna je? Trebalo ju je popuniti pri stvaranju. Drvo vam je krivo? Vi ga nećete ispraviti. Roman vam je slab, nema uslova za život? Nećete ga zadahnuti dahom koji mu nedostaje. Drama vam je rođena hroma? Verujte mi, nemojte joj metati drvenu nogu.

Pisac, dakle, naročito polaže na to da čitaoci znaju da glave koje su ovde dodate nisu naročito napisane za ovo novo izdanje. Što one nisu objavljene u ranijim izdanjima ove knjige, razlog je vrlo prost. Onda kada se *Bogorodičina crkva* štampala prvi put, svežanj u kome su bile dve-tri glave bio je zaturen. Trebalo ih je napisati ponovo, ili ostati bez njih. Pisac je smatrao da su dve od ovih glava, koje su bile od neke važnosti po svojoj veličini, bile glave o umetnosti i istoriji, koje niukoliko nisu kvarile celinu drame i romana, pa je mislio da čitaoci neće ni primetiti da tih glava nema i da će samo on, pisac, znati za tu prazninu. Zato se odlučio da ih se mane. A posle, ako treba sve priznati, njegova lenjost uzmakla je ispred zadatka da nanovo napiše ove tri zaturene glave. Za njega bi bilo kraće napisati nov roman.

Sada su te glave nađene, i on je upotrebio prvu priliku da ih stavi na njihovo mesto.

I tako, sad imate njegovo delo potpuno, onakvo kakvo ga je on zamislio, kakvo ga je napisao, dobro ili rđavo, trajno ili prolazno, ali takvo kakvo on hoće da je.

Nema sumnje, ove nađene glave imaće malo vrednosti u očima onih ličnosti, vrlo razboritih, uostalom, koje su u *Bogorodičnoj crkvi* tražile samo dramu, samo roman. Ali ima možda i drugih čitalaca, koji ne nalaze da je izlišno proučiti estetske i filozofske misli skrivene u ovoj knjizi, koji su, čitajući *Bogorodičinu crkvu*, sa zadovoljstvom otkrili u romanu nešto što nije roman, i pratili, neka nam se dopuste ovi malo sujetni izrazi, sistem istoričara i smer umetnika kroz tvorevinu pesnikovu takvu kakva je.

Za te ličnosti naročito, glave dodate ovom izdanju dopuniće *Bogorodičinu crkvu*, pretpostavljajući da *Bogorodičina crkva* zaslužuje da bude dopunjena.

U jednoj od ovih glava o sadašnjem opadanju arhitekture i o smrti ove umetnosti nad umetnostima, koja je po njemu danas gotovo neizbežna, pisac izražava i razvija jedno mišljenje koje je, na nesreću, uhvatilo u njemu duboka korena i o kome je on dobro razmislio. Ali on oseća potrebu da kaže ovde kako vatreno želi da jednoga dana budućnost pokaže da on nije imao prava. On zna da se umetnost, u svima svojim oblicima, može svemu nadati od novih naraštaja, čiji se genije, još u klici, čuje u našim radionicama. Seme je u brazdi, žetva će zacelo biti dobra. On se samo boji, a u drugoj knjizi ovoga izdanja moći će se videti zašto, da sok nije presahnuo u ovom starom zemljištu arhitekture, koje je za toliko vekova bilo najbolje zemljište umetnosti.

Sada, međutim, ima u umetničkoj mladeži toliko života, snage i, takoreći, nadahnuća da u današnje vreme, naročito u našim školama arhitekture, profesori, koji su veoma rđavi, stvaraju, ne samo nesvesno nego, štaviše, i sasvim protiv svoje volje, odlične učenike; sasvim protivno onome grnčaru, o kome govori Horacije, koji je zamišljao amfore⁷, a pravio lonce. *Currit rota, urceus exit*.

Ali u svakom slučaju, ma kakva bila budućnost arhitekture, ma na koji način naši mladi arhitekti rešili jednoga dana pitanje svoje umetnosti, dok se ne pojave novi spomenici, čuvajmo stare. Ulijmo narodu, ako je moguće, ljubav prema narodnoj arhitekturi. To je, pisac to izjavljuje, jedan od glavnih smerova ove knjige; to je jedan od glavnih ciljeva njegova života.

Bogorodičina crkva dala je možda nekoliko tačnih perspektiva o umetnosti srednjega veka, o toj divnoj umetnosti za koju do sada jedni nisu ni znali, a koju drugi, što je još gore, nisu cenili.

⁷ Antički kondir sa dve drške.

Ali pisac ni izdaleka ne misli da je svršio zadatak koji je sam sebi nametnuo. On je već u više prilika govorio u korist naše stare arhitekture, on je već javno izneo mnoga obesvećenja, mnoga rušenja, mnoge bezbožnosti. On neće sustati. On se obavezao da će se često vraćati na ovaj predmet i vraćaće se. On će, isto tako, neumorno braniti naše istorijske građevine, koliko ih naši školski i akademski ikonoklasti ogorčeno napadaju. Jer žalosno je pogledati u kakve je ruke pala arhitektura srednjega veka i kako današnji zidari postupaju s ruševinama ove velike umetnosti. Štaviše, stidno je za nas obrazovane ljude, koji gledamo šta oni rade i zadovoljavamo se povikom na njih. I ovde ne govorimo samo o onome što se događa po unutrašnjosti nego i o onome što se radi u Parizu, pred našim vratima, pod našim prozorima u velikoj varoši, u varoši književnoj, u središtu štampe, reći, misli. Mi ne možemo da odolimo potrebi da na završetku ove napomene izbeležimo neke od onih vandalskih postupaka koji se svaki dan smeraju, pretresaju, počinju, nastavljaju i izvode mirno pred našim očima, pred očima pariskog umetničkog sveta, pred licem kritike koju tolika smelost zbunjuje. Tu skoro porušen je nadbiskupski dvor, neukusna građevina; zlo nije veliko; ali zajedno s nadbiskupijom porušena je i biskupija, redak ostatak četrnaestoga veka, koji arhitekt rušilac nije umeo razlikovati od ostaloga. On je iščupao i klas s kukoljem; sad se to ne može popraviti. Govori se da će se porušiti divna Vensenska kapela, da se od njena kamena podigne ne znam kakvo utvrđenje koje, međutim, Domenilu⁸ nije bilo potrebno. Dok se sa velikim troškovima opravljja i obnavlja Burbonska palata⁹,

⁸ Pjer Domenil (1776–1832), francuski general poznat po junaštvu kojim je branio Vensen 1814. Pozvan od saveznika da preda tvrđavu, on je odgovorio: „Predaću Vensen kad mi vratite moju nogu.“ On je bio izgubio jednu nogu u bitki kod Vagrama 1809.

⁹ Burbonska palata, podignuta u Parizu 1722. na levoj obali Sene, prema Trgu sloge. Sada je u njoj Narodna skupština.

ta kućerina, dotle se pušta da vetar međudnevice lomi veličanstvena okna na Svetoj kapeli¹⁰. Pre nekoliko dana podignuta je skela na tornju Svetoga Jakova kod klanice, i ovih dana počće na njemu raditi pijuk. Jedan zidar našao se da ozida neku belu kućicu između poštovanja dostojnih kula na Domu pravde. Drugi se našao da unakazi Svetoga Žermana na livadi¹¹, feudalni manastir sa tri zvonare. Naći će se neko, ne sumnjajte, da obori Svetoga Žermana Okserskog¹². Svi ti zidari nazivaju se arhitektima, primaju platu od prefektura i članovi su instituta. Oni čine sve zlo koje rđav ukus može naneti dobrom ukusu. Baš sada kad ovo pišemo, da žalosna prizora!, jedan od njih dokopao se Tiljerija, drugi udara Filibera Delorma¹³ posred lica; i zaista, nije mala bruka našega vremena kad gledamo s koliko se bezočnosti glomazna arhitektura toga gospodina opružila preko jedne od najlepših fasada renesanse.

Pariz, 20. oktobra 1832.

¹⁰ Sveta kapela, sazidana u Parizu na boku Palate pravde, pod Lujem Svetim (1242–1248). Remek-delo gotske arhitekture.

¹¹ Sveti Žermen na livadi, čuvena opatija od koje je čitava samo crkva, jedna od najstarijih u Parizu. Opatiju je osnovao 558. Šilderber I, Klovisov sin. Crkva (romanska s nekoliko gotskih delova) naročito je znamenita po svom tornju na fasadi, dragocenom ostatku arhitekture XI veka.

¹² Sveti Žermen Okserski, pariska crkva iz VI veka u gotskom stilu, nekoliko puta rušena i obnavljana. Jedno njeno zvono dalo je znak za Vartolomejsku noć (1572), kada su francuski katolici poklali protestante.

¹³ Filiber Delorm (1515–1570), čuveni francuski arhitekt koji je podigao Tiljerije, staru rezidenciju francuskih kraljeva.

PRVA KNJIGA

I

Velika dvorana

Danas je tri stotine četrdeset osam godina, šest meseci i devetnaest dana kako Parižane probudiše zvuci svih zvona koja su iz sve snage zvonila u trostrukom krugu Stare varoši, Đačkoga kraja i Čaršije.

Međutim, 6. januar 1482. nije dan koji je u istoriji zabeležen. Nije bilo ničega osobitog u događaju koji je od rana jutra tako zatalasao pariska zvona i građane. Nije bilo ni borenje Pikarda ili Burginjona, nikakvo obnošenje čivota ni pobuna đaka u Lasu, ni ulazak *našega strašnoga gospodara gospodina kralja*, čak ni kakvo lepo vešanje kradljivaca i kradljivica u Pariskoj pravdi. Nije to bio ni iznenađan dolazak, tako čest u petnaestom veku, kakvog izaslanstva u čipkama i s perjanicama. Tek pre dva dana poslednja kavalkada ove vrste, kavalkada flamanskih poslanika, kojima je bilo povereno da sklope brak između dofena i Margerite od Flandrije, beše ušla u Pariz, na veliko nezadovoljstvo gospodina kardinala od Burbona, koji je, da bi ugodio kralju, morao ljubazno primiti ovu prostačku gomilu flamanskih kmetova i uveseliti ih u svojoj Burbonskoj

palati *veoma lepim moralitetom*¹⁴, *ludorijom*¹⁵ i *lakrdijom*, dok je plaha kiša kvasila na njegovim vratima divne ćilime.

Šestog januara *uzbudilo se celokupno parisko stanovništvo*, kao što veli Žan od Troa¹⁶, zbog dvostruke svetkovine, sastavljene od pamtiveka iz Bogojavljenja i Ludačkog praznika¹⁷.

Trebalo je toga dana da se lože vatre na Grevskom trgu¹⁸, da se kiti zelenilom kapela Brak i predstavljaju misterije¹⁹ u Domu pravde. To su uoči toga dana trubama objavili po raskršćima glasnici g. predsednika opštine, u lepim dolamama od ljubičaste vunene tkanine, s velikim belim krstovima na grudima.

Gomila varošana i varošanki, pošto je zatvorila kuće i dućane, slegala se, dakle, sa svih strana od rana jutra, ka jednome od ova tri pomenuta mesta. Svaki se beše odlučio, ko za vatre, ko za kapelu, ko za misteriju. Ali, u pohvalu staroga zdravog razuma pariskih besposličara, moramo reći da se najveći deo ove gomile beše uputio na vatre, koje su bile sasvim prikladne, ili na misteriju, koja je trebalo da se predstavlja u dobro pokrivenoj i zatvorenoj velikoj dvorani Doma pravde, i da su radoznalci ostavili bedno zelenilo bez cveta da se samo mrzne pod januarskim nebom na groblju kapele Brak.

¹⁴ Moralitet, moralna poučna drama u srednjem veku.

¹⁵ Ludorija (soti), satirična šaljiva igra u kojoj su sve ličnosti lude (XIV i XV vek u Francuskoj).

¹⁶ Žan od Troa, francuski hroničar XI veka.

¹⁷ Ludački praznik – u srednjem veku bio je običaj da članovi izvesnih udruženja na dan Bogojavljenja izaberu sebi papu i da ga, prurušeni i maskirani, s velikom komičnom svečanošću vode po varoši. Protiv ovih svečanosti, koje su bile parodija crkvene hijerarhije, vojevali su crkveni sabori, pape i parlamenti. One su vrlo poznate u istoriji francuske književnosti srednjega veka, i misli se da su izazvale dva oblika stare literature: *sottie*, kao parodiju crkve, i *sermon joyeux*, kao parodiju crkvene besede.

¹⁸ Trg na kome su vršena pogubljenja.

¹⁹ Misterija, religiozna drama (XV vek) s ličnostima iz Biblije.

Narod se slegao naročito po ulicama oko Doma pravde, jer se znalo da flamanski izaslanici, koji behu došli pre dva dana, nameravaju prisustvovati predstavi misterije i izboru ludačkog pape, koji je takođe trebalo izvršiti u velikoj dvorani.

Ali nije bilo nimalo lako ući toga dana u ovu veliku dvoranu, koja je, međutim, u ono vreme važila kao najveća pokrivena prostorija na svetu. (Istina, Soval ne beše još premerio veliku dvoranu u zamku u Montaržiju.) Trg Doma pravde, prepun naroda, činio se radoznalima s prozora kao kakvo more, u koje su pet-šest ulica, kao pet-šest ušća reka, svakoga trenutka ulivale nove talase glava. Talasi ove gomile, talasi koji su neprestano rasli, udarali su o uglove kuća koje su ovde-onde, kao grebeni u moru, zadirale u nepravilni basen trga. Na sredini visoke gotske²⁰ fasade Doma pravde, velike stepenice, po kojima se neprekidno peo i spuštao dvostruki red, koji se pod tremom raskidao i rasturao u velikim talasima po njegovim pobočnim stranama, velike stepenice, velim, slivale su se bez prestanka u trg, kao kakav vodopad u jezero. Uzvici, smeh i lupanje ovih hiljada nogu dizali su veliku graju i veliku buku. S vremena na vreme ova graja i ova buka povećavahu se; struja koja je ovu svetinu gurala ka velikim stepenicama vraćala se, komešala i u kovitlac okretala; to je kakav čuvar reda, ili konj kakvog pozornika, naletao na gomilu da povrati red; divno predanje koje je opštinski sud zaveštao gradskoj policiji, gradska policija čuvarima javne bezbednosti, a čuvari javne bezbednosti našoj pariskoj žandarmeriji.

Na vratima, na prozorima, na tavanskim otvorima, po krovovima, tiskalo se na hiljade dobrodušnih lica, mirnih i

²⁰ Reč gotski, u smislu u kome se obično upotrebljava, sasvim je pogrešna, ali je sasvim usvojena. Zato je i mi usvajamo i upotrebljavamo kao i svi, da obeležimo arhitekturu druge polovine srednjega veka, kojoj je načelo zaoštren luk i koja dolazi za arhitekturom prvog perioda kojoj je osnova polukrug. (Prim. V. Igoa)

čestitih, koja su gledala Dom pravde, gledala svetinu, ne tražeći ništa više; jer u Parizu mnogi se zadovoljavaju da gledaju posmatrača, i za nas je već vrlo zanimljiv predmet zid iza koga se nešto događa.

Kad bismo se mi, ljudi iz 1830, mogli pomešati u mislima s tim Parižanima petnaestoga veka i ući s njima, gurajući se, tiskajući se, u ovu ogromnu dvoranu Doma pravde, koja je bila tako tesna 6. januara 1482, prizor bi bio zanimljiv i lep, a oko sebe bismo imali stvari tako stare da bi nam se činile nove.

Ako čitalac pristaje, mi ćemo pokušati da mislima predstavimo utisak koji bi osetio s nama kad bi prekoračio prag ove velike dvorane i našao se usred ove svetine u raznolikom odelu.

Čim se uđe, uši zagluhnu, oči zasene. Iznad naših glava ukršten gotski svod, prevučen drvorezom, obojen plavo, išaran zlatnim krinovima; pod nogama ploče od bela i crna mermera. Na nekoliko koraka od nas ogroman stub, zatim još jedan, pa još jedan; svega sedam stubova duž dvorane, koji nasred njene širine nose oblike dvoguboga svoda. Oko četiri prva stuba, dućani, koji se blistaju od stakla i šljokica; oko tri poslednja, klupe od hrastova drveta, izlizane i uglačane odelom parničara i togama sudija. Svuda unaokolo u dvorani, duž visokoga zida, između vrata, između prozora, između stubova, nepregledan niz statua svih kraljeva francuskih, počevši od Faramona: kraljevi mekušci, opuštenih ruku i oboreni očiju; kraljevi hrabri i ratoborni, glave i ruku odvažno dignutih nebu; zatim na duguljasto svedenim prozorima okna od hiljadu boja; na širokim izlazima iz dvorane bogata vrata sa veštačkim drvorezom; a sve to, svodovi, stubovi, zidovi, dovratnici, vrata, statue, pokriveno odozgo do dole plavim i zlatnim živopisom, koji, već malo potamneo u vremenu u kome ga vidimo, beše gotovo sasvim iščezao pod prašinom i paučinom leta gospodnjeg 1549, kada mu se Di Brel još divio, po predanju.

Zamislite sad ovu ogromnu duguljastu salu, osvetljenu bledunjavom svetlošću jednog januarskog dana, ispunjenu šarenom i bučnom gomilom, koja se odbijala duž zidova i okretala oko sedam stubova, pa ćete tada imati unekoliko pojam o celoj slici, čije ćemo zanimljive pojedinosti pokušati iscrpnije da opišemo.

Da Ravajak nije ubio Anrija IV, izvesno je da o Ravajakovoj krivici ne bi bilo akata koja su čuvana u prijavnici Doma pravde; ne bi bilo saučesnika kojima bi bilo stalo da rečenih dokaza nestane; prema tome, ne bi bilo palikuća, primoranih da, u nedostatku boljega sredstva, zapale prijavnicu kako bi spalili ta akta, i da zapale Dom pravde kako bi spalili prijavnicu; prema tome, najzad, ne bi bilo ni požara godine 1618. Stari Dom postajao bi još i sad sa svojom velikom dvoranom; ja bih mogao reći čitaocu: idite, vidite je; i tako ne bih morao da je opisujem, a on ne bi morao da čita to opisivanje. A to dokazuje ovu novu istinu: da su veliki događaji od nedoglednih posledica.

Istina, vrlo je moguće, pre svega, da Ravajak nije imao saučesnika; zatim, da njegovi saučesnici, ako ih je slučajno imao, nisu imali nikakva udela u požaru godine 1618. O tome postoje dva druga objašnjenja, vrlo verovatna. Prvo, velika usijana kometa, široka jednu stopu, visoka jedan lakat, koja je, kao što svaki zna, pala s neba na Dom pravde 7. marta posle ponoći. Drugo, ona četiri Teofilova stiha:

*Žalosno je vrlo bilo,
Kad je jedno Pravosuđe,
Primajući novce tuđe,
Kuću svoju zapalilo.*

Ma šta se mislilo o ovom trostrukom, političkom, fizičkom i pesničkom objašnjenju požara Doma pravde 1618, stoji,

nažalost, da je požara zaista bilo. Zahvaljujući toj katastrofi, naročito zahvaljujući raznim restauracijama, koje su dolazile jedna za drugom i dovršile ono što je katastrofa pošteditela, ostalo je danas vrlo malo od ovoga prvog dvora francuskih kraljeva, od ove palate koja je starija od Luvra i koja je u vreme Filipa Lepoga bila već tako stara da su u njoj traženi tragovi veličanstvenih zdanja koja je podigao kralj Robert, a opisao Helgald²¹. Sve je gotovo nestalo sa lica zemlje. Šta je bilo sa sobom u kojoj je Luj Sveti proveo svoju prvu bračnu noć? Sa gradinom u kojoj je delio pravdu, „u čakširama od kostreti i vunenoj bluzi bez rukava, s ogrtačem od crnoga sandala, ležeći na prostirkama, sa Žoenvilom“?²² Gde je soba cara Žigmunda? Soba Karla IV? Soba Jovana bez Zemlje? Gde su stepenice sa kojih je Šarl VI objavio svoj ukaz o pomilovanju? Mermerna ploča na kojoj je Marsel, u prisustvu dofeni, ubio Robera od Klermona i maršala od Šampanje? Vratanca gde su pocepane poslanice antipape Benedikta i odakle su pošli oni što ih behu doneli, moleći za oprostaj kroz ceo Pariz u odeždama i mitrama koje su im date iz podsmeha? Pa velika dvorana sa svojom pozlatom, svojim plavetnilom, svojim gotskim svodovima, svojim statuama, svojim stubovima, svojim ogromnim svodom, ispresecanim skulpturama? Pa pozlaćena soba? Pa lav od kamena pred vratima, oborene glave, podvijena repa, kao lavovi na Solomonovom prestolu, u poniznom položaju koji priliči snazi pred pravdom? Pa lepa vrata? Pa lepi prozori? Pa umetnički okovi, kakve ni Bikornet ne bi umeo napraviti? Pa ukusni drvorezi Di Ansija?... Šta je učinilo vreme, šta su učinili ljudi s ovim divotama? Šta nam je dato za sve to, za svu ovu galsku istoriju, za svu ovu gotsku

²¹ Helgald, francuski istoričar XI veka, štićenik kralja Roberta čiji je život opisao.

²² Žoenvil (1224–1317), francuski istoričar i savetnik Luja IX Svetoga. Opisao je Lujeve krstaške ratove i njegov život.

umetnost? Glomazni spljošteni lukovi gospodina De Brosa²³, toga neveštog neimara vrata na crkvi Sen Žerve²⁴, to nam je mesto umetnosti; a što se tiče istorije, imamo rečite uspomene debeloga stuba, koji i sad odjekuje od brbljivosti raznih Patrija²⁵.

Kao što vidite, to nije bogzna šta. – Vratimo se na pravu veliku dvoranu pravog staroga Doma.

Oba kraja ovog džinovskog paralelograma behu zauzeta: jedan čuvenim stolom od mermera, koji je bio tako dugačak, tako širok i tako debeo da se nikad nije video, vele stari zapisi, u stilu koji bi bio sasvim po volji Gargantui, *takav komad mermera na svetlu*; drugi kapelom u kojoj je po naredbi Luja XI izrađena njegova statua, kako kleči pred Bogorodicom, i u koju je on, ne mareći što će ostaviti dva prazna mesta u nizu kraljevskih statua, preneo statue Karla Velikoga i Luja Svetoga, dva sveca za koje je mislio da su u velikoj milosti na nebu kao kraljevi Francuske. Ova kapela, još nova, sagrađena tek pre šest godina, beše sva u onom lepom ukusu otmene arhitekture, divne skulpture, finih i duboko urezanih šara, koji kod nas obeležava kraj gotskoga doba i produžava se do polovine šesnaestoga veka u čarobnim fantazijama renesanse. Mala ruža izrađena iznad glavnih vrata beše osobito remek-delo nežnosti i lepote; rekao bi čovek da je zvezda od čipaka.

Na sredini dvorane, prema velikim vratima, beše postolje od svile protkane zlatom, prislonjeno uza zid, sa naročitim ulazom kroz prozor iz hodnika pozlaćene sobe, podignuto za flamanske poslanike i druge visoke ličnosti, koje behu pozvane na predstavu misterije.

Predstava misterije trebalo je, po običaju, da bude na mermernom stolu. On je još izjutra bio spremljen za to. Njegova

²³ De Bros (1571–1626), francuski arhitekt, koji je izgradio Luksemburški dvorac u Parizu.

²⁴ Sen Žerve, čuvena stara crkva u Parizu.

²⁵ Patri (1604–1626), čuveni francuski advokat.

bogata mermerna ploča, išarana stopama članova Bazoše²⁶ nosila je dosta uzdignut drveni kavez, čija je gornja površina, pristupačna pogledima cele dvorane, trebalo da posluži kao pozornica, a unutrašnjost, zaklonjena zastirkama, kao oblačionica predstavljačima. Jedne lestvice, naivno nameštene spolja, imale su da održavaju vezu između pozornice i oblačionice i da svoje dosta razmaknute prečage pozajme za penjanje i silaženje. Nije bilo ličnosti tako nepredviđene, nije bilo obrta, nije bilo

²⁶ Bazoša je društvo koje niži činovnici pariskoga parlamenta osnovaše početkom XIV veka, radi uzajamnog potpomaganja i zajedničkoga zabavljanja. To je društvo imalo svoga kralja, kancelara, vicekancelara itd. Ono je imalo pravo jurisdikcije nad svima svojim članovima. Članovi su mu bili zvaničnici prokuratorski, advokatski, niži sudski činovnici i pisari savetnika parlamenta. Ovome društvu sedište je bilo u Parizu. Sem ove Bazoše, u Parizu je bila još i Bazoša iz Šatlea koja je bila gotovo isto tako stara i koju su takođe sastavljali pisari i zvaničnici, ali oni koji su bili kod beležnika, komesara i prokuratora iz Šatlea. Pored ova dva postojalo je i treće društvo pisara, i to onih koji su bili u službi prokuratora Glavne kontrole. Ovo se društvo zvalo Carstvo galilejsko, a starešina njegov car. Sva ova društva imala su svoje svetkovine koje su bile kao maskerade. Bazoša je krajem juna imala opšti pregled svih članova; zatim praznik Bogojavljenje i najzad, u proleće, majsku svetkovinu. Bazoša iz Šatlea imala je svoju svetkovinu o pokladama. Galilejsko carstvo svetkovalo je 6. januara. Da bi uveličali svetkovinu, bazošani su davali i predstave, ili pred Šatleom, ili na čuvenom mermernom stolu u Domu pravde. Uspeh tih svetkovina s početka učinio je da su velikodostojnici državni, prilikom dolaska vladalačkih itd., pozivali bazošane da predstavljaju svoje vesele i satirične komade. Kasnije, podsmevajući se celome svetu, bazošani su svojim predstavama i svetkovinama išli u sve veće krajnosti, slobode i skandale (naročito za vreme Šarla VI i Šarla VII, i za vreme ropstva Fransoa I), tako da su kraljevi i policija morali ograničavati slobodu bazošana sve jačim merama, dok se za vlade Anrija III ne ukide pravo njihovo da daju predstave. Ove korporacije smatraju se u istoriji francuske književnosti srednjega veka kao vrlo važne za razvitak pozorišta i dramske književnosti.

iznenadnoga događaja koji nije morao doći preko ovih lestvica. Nevino i dostojno poštovanja detinjstvo umetnosti i mašinerije!

Četiri čuvara upravitelja Doma pravde, neizbežni nadzor-nici svih narodnih zadovoljstava, u danima svečanosti kao i u danima pogubljenja stajali su na četiri ugla mermernoga stola.

Tek u podne, kad izbije dvanaesti udar na velikom časov-niku Doma, trebalo je da počne komad. To je, nema sumnje, bilo suviše kasno za pozorišnu predstavu; ali trebalo je odrediti vreme u koje mogu doći poslanici.

Sva ova svetina čekala je od rana jutra. Znatan broj ovih čestitih i radoznalih ljudi mrznuo se još od zore pred velikim stepenicama; neki su, štaviše, tvrdili da su proveli noć ležeći pred velikim vratima da bi mogli ući prvi. Gomila je svakoga trenutka rasla i, kao voda koja se izliva iz svoga korita, počela se peti i ići duž zidova, izdizati se oko stubova, širiti po njihovim glavama, po ivicama i vencima njihovim, po prozorima, po svima uglovima arhitektonskim, po svima reljefima vajarskim. Neudobnost, nestrpljenje, dosada, sloboda jednoga dana bez-očnosti i ludosti, svađe koje su svaki čas izbijale, što je neko nekoga gurnuo laktom, što je neko nekome stao na nogu, umor od dugog čekanja, sve je to još mnogo pre dolaska poslanika davalo oštar i gorak izraz graji ovog naroda koji beše zatvoren, zguren, zbijen, gažen, gušen. Na sve strane čula su se samo pro-klinjanja i tužbe protiv Flamanaca, predsednika opštine, kardi-nala od Burbona, upravitelja Doma pravde, gospođe Margerite od Austrije, čuvara reda, hladnoće, vrućine, rdavog vremena, pariskog biskupa, ludačkog pape, stubova, statua, što su ova vrata zatvorena, što je onaj prozor otvoren – sve to na veliko zadovoljstvo gomile đaka i lakeja, rasturenih po svetini, koji su u ovo nezadovoljstvo unosili svoja zadirkivanja i peckanja, i podbadali, takoreći, čiodama opšte neraspoloženje.

Pored ostalih, bila je jedna gomilica ovih veselih vrago-lana koji behu odvažno posedali na jedan prozor, pošto su

porazbijali na njemu okna, te su odatle bacali poglede i zajedljive šale unutra i napolje, u svet koji se nalazio u dvorani i u svet koji je bio na trgu. Po njihovim podrugljivim pokretima, po njihovom glasnom smehu, po njihovim ironičnim uzvicima koje su s jednog kraja dvorane na drugi izmenjivali sa svojim drugovima, lako je bilo pogoditi da ovi mladi ljudi nisu osećali dosadu i umor, kao ostali svet, i da su vrlo dobro umeli, za svoje lično zadovoljstvo, napraviti od onoga što su imali pred očima predstavu pored koje su strpljivo očekivali onu pravu.

– Duše mi, vi ste to, *Joannes Frollo de Molendino!* – vikao je jedan od njih nekom malom plavom vragu lepa i lukava lica, koji se beše ispeo na lišće jednoga stuba – dobro vas zovu Žan di Mulen²⁷, jer vam ruke i noge izgledaju kao četiri krila na vetru. – Jeste li odavno ovde?

– Đavoljega mi milosrđa! – odgovori Žan Frolo – ima više od četiri časa i nadam se da će mi se oni uračunati u čistilištu. Čuo sam osam pevača kralja od Sicilije kad su zapevali prve stihove jutrenja u Svetoj kapeli.

– Baš su mi pevači! – prihvati drugi. – Glas im je tanji od šiljka na kapi. Pre nego je ustanovio službu gospodinu Svetome Jovanu, kralj je trebalo da se raspita da li gospodin Sveti Jovan voli latinsko pojanje s provansalskim naglaskom.

– On je to, dakle, učinio samo da upotrebi te proklete pevače kralja od Sicilije! – uzviknu ljutito jedna starica u gomili pod prozorom. – Ko je to video, molim vas! Hiljadu pariskih livara za jedno bogosluženje! I to od prihoda ribljega trga u Parizu!

– Mir, babo! – prihvati pored ribarke jedna puna i ozbiljna ličnost koja beše zatisnula nos. – Bogosluženje se moralo ustanoviti. Hteli biste valjda da se kralj nanovo razboli?

– Tako ti njoj, gospodine Žile Lekorni, gospodaru dvorski ćurčijo! – uzviknu đak koji se beše prikopčao za stub.

²⁷ Žan di Mulen... četiri krila na vetru. Smisao je u igri reči, jer mulen (*moulin*) znači i mlin.

Glasan smeh svih đaka dočeka nesrećno ime jednog dvorskog ćurčije.

– Lekorni! Žil Lekorni!²⁸ – vikali su jedni.

– *Cornutus et hirsutus*²⁹ – prihvatiše drugi.

– Pa jest – nastavi mali vrug na stubu. – Šta im je te se smeju? Uvaženi Žil Lekorni, brat gospodara Žana Lekornija, sudije kraljeva dvora, sin gospodara Maje Lekornija, prvog čuvara Vensenske šume, svi Parižani, svi oženjeni s oca na sina.

Veselost se udvoji. Dežmekasti ćurčija, ne odgovorivši ni reči, trudio se da se ukloni ispred pogleda koji sa svih strana behu na nj upravljani; ali je uzalud duvao i znojio se. Kao klin koji sve dublje ulazi u drvo, njegovi napori pomagali su samo da još jače uglavi između ramena svojih suseda svoje široko zajapureno lice, crveno od srdžbe i gneva.

Naposletku jedan od ovih, debeo, omalen i ugledan kao on, priteče mu u pomoć.

– Strahota! Da se đaci tako ponašaju prema jednom građaninu! U moje vreme za to bi ih išibali prućem, pa bi ih zatim spalili na njemu.

Cela gomila graknu.

– Oho! Ko to gudi tako? Ko je ta zlokobna jejina?

– Gle, ja ga poznajem – reče jedan – to je gazda Andri Miniije.

– Jer je jedan od četvorice priznatih knjižara školskih! – reče drugi.

– Sve je po četvoro u tome dućanu – uzviknu treći – četiri narodnosti, četiri fakulteta, četiri svečanosti, četiri prokuratora, četiri izbornika, četiri knjižara.

– Onda im treba – prihvati Žan Frolo – sve rasturiti na sve četiri strane.

– Miniije, spalićemo ti knjige.

– Miniije, istući ćemo ti slugu.

²⁸ Igra reči, jer lekorni znači i rogat.

²⁹ Rogat i čupav.

– Mukije, izljubićemo ti ženu.

– Dobru i debelu gospođicu Udard.

– Koja je tako sveža i vesela kao da je udovica.

– Đavo da vas nosi! – progunđa gazda Andri Miniije.

– Gazda Andri – prihvati Žan, koji je još neprestano visio na stubu – čuti dok ti nisam skočio na glavu!

Gazda Andri podiže oči, kao da odmeri začas visinu stuba, težinu obešenjaka, pomnoži u pameti tu težinu s kvadratom brzine, i učuta.

Žan, gospodar bojnog polja, nastavi pobedonosno:

– Ja bih to učinio, iako sam brat jednog arhiđakona!

– Krasna gospoda ovi naši nastavnici! Nisu čak ni to izradili da se naša prava poštuju na dan kao što je ovaj! Eto, u predgrađu su vatre i majska svečanost; u varoši misterija, ludački papa i flamanski poslanici; a u Đačkom kraju, ništa!

– Međutim, Moberov trg dosta je veliki! – prihvati jedan od đaka, koji se beše namestio na prozoru.

– Dole rektor, dole izbornici i prokurator! – uzviknu Žan.

– Moraćemo večeras – nastavi drugi – da naložimo vatre u Šan Gajaru knjigama gazda Andrija!

– I pisarskim naslonima! – reče njegov sused.

– I prutovima famuluskim!

– I pljuvaonicama dekanskim!

– I ormanima prokuratorskim!

– I kovčezima izborničkim!

– I klupicama rektorovim!

– Dole! – prihvati mali Žan dubokim glasom. – Dole gazda Andri, famulusi i pisari; bogoslovi, lekari i naučnici crkvenog prava; prokurator, izbornici i rektor.

– Ovo je smak sveta! – promrmlja gazda Andri, zatisnuvši uši.

– Eno rektora, ide preko trga – uzviknu jedan od onih sa prozora.

Svi se živo okrenuše ka trgu.

– Je li to zaista naš poštovani rektor, gospodin Tibo? – upita Žan Frolo di Mulen, koji nije mogao videti šta se događa napo-lju, jer se beše popeo na jedan stub u unutrašnjosti.

– Jeste, jeste – odgovoriše svi ostali – on je, on je, gospodin Tibo, rektor.

To beše zaista rektor i svi časnici univerziteta, koji su svečano izlazili pred poslanike i, u tom trenutku, prelazili preko trga. Đaci koji su se tiskali na prozoru dočekaše ih ismevanjem i iro-ničnim pljeskanjem. Rektor, koji je išao na čelu svoga društva, izdrža prvu vatru. Ona beše vrlo jaka.

– Dobar dan, gospodine rektore! Hej! Dobar dan!

– Otkuda taj stari kockar ovde? Ostavio je, dakle, kocke?

– Ala kasa na svojoj mazgi! U nje su manje uši no u njega.

– Hej! Dobar dan, gospodine rektore Tibo! *Tybalde aleator!*³⁰
Matori glupače! Matori kockaru!

– Neka vas bog sačuva.

– Jeste li noćas često imali dva puta šest?³¹

– O, da jedna i opala lica, pomodrela, otegnuta i umorna od ljubavi prema igri i kockama!

– Kuda tako, Tibo, *Tybalde ad dados*,³² kad ste leđa okrenuli školi i kasate ka gradu?

– Bez sumnje ide da potraži stan u Ulici Tibotode³³ – uzviknu Žan di Mulen.

Cela gomila ponovi ovu zajedljivu šalu s burnim uzvicima i pomamnim pljeskanjem.

– Idete da potražite stan u Ulici Tibotode, je li, gospodine rektore što s đavolom igrate?

³⁰ Tibo kockar.

³¹ Domina čija svaka polovina ima po šest tačaka.

³² Tibo, za gubljenje.

³³ Igra reči: Tibotode (*Thibaut aux dés*), tj. Tibo sa kockama.

Zatim dođe red na ostale časnike.

– Dole famulusi! Dole nosioci žezla!

– Je li, Robene Puspene, ko je onaj tamo?

– To je Žilber de Siji, *Gilbertus de Soliaco*, upravitelj Oten-skog koledža.

– Evo ti moje cipele, ti si na boljem mestu, udri ga njome u lice.

– *Saturnalitias mittimus ecce nuces.*³⁴

– Dole šest bogoslova i njihove bele mantije!

– Zar su to bogoslovi? Ja sam mislio da su bele guske koje je Sveta Ženevjeva poklonila varoši za imanje Ronji.

– Dole s lekarima!

– Dole s prepirkama velikim i praznim!

– Evo ti moje kape, kancelaru Svete Ženevjeve, ti si mi nepravu učinio. – Jest, on je moje mesto u normanskoj pokrajini dao malom Askaniju Falcaspadi, koji je iz pokrajine Burž, jer je Italijan.

– To je nepravda – povikaše svi učenici. – Dole s kancelarom Svete Ženevjeve!

– Hej, gospodine Žoakime od Ladeora! Hej, Luju Daiju! Hej, Lambere Oktemane!

– Đavo neka nosi prokuratora nemačke narodnosti!

– I kapelane Svete kapele s njihovim surim ogrtačima; *cum tunicis grisis!*

– *Seu de pelligibus grisis fourratis.*³⁵

– Hej, učitelji veština! Sve lepe crne odežde! Sve lepe crvene odežde!

– Lepu pratnju ima rektor!

– Rekao bi čovek da je mletački dužd koji ide na venčanje mora.

³⁴ Šaljemo ti saturnalijske orahe.

³⁵ Ili sa surim postavljenim ogrtačem.

– Hej, Žane! A kanonici Svete Ženevjeve!
 – Dođavola s kanonicima!
 – Opat Klod Šoar! Doktor Klod Šoar! Da ne tražite Mariju Žifard?

– Ona je u Ulici Glatinji.
 – Sprema postelju starešini pešačke garde.
 – Plaća svoje četiri pare; *quatuor denarios*.
 – *Aut unum bombum*.
 – Hoćete li da pred vama plati?
 – Drugovi! Gospodin Simon Sangen, izbornik iz Pikardije, koji zajedno sa svojom ženom jaše na istom konju.

– *Post equitem sedet atra cura*.³⁶
 – Samo hrabro, gospodine Simone!
 – Dobar dan, gospodine izborniče!
 – Laku noć, gospodo izbornice!
 – Ala su srećni što vide sve to! – reče s uzdahom *Joannes de Molendino*, koji je neprestano bio u lišću svoga kapitela.

Međutim, priznati školski knjižar, gazda Andri Minije, naže se na uvo kraljeva čurčije, gazda Žila Lekornija.

– Kažem vam, gospodine, ovo je smak sveta. Nikad nije bilo ovakve dačke razuzdanosti. Sve upropastiše prokleti pronalasci ovoga veka. Topovi, serpentine³⁷, bombe³⁸, a naročito štampa, ta druga kuga iz Nemačke. Nema više rukopisa, nema više knjiga. Štampa je ubila knjižaru. Primiče se smak sveta.

– Ja to vidim po napretku svilenih tkanina – reče čurčija.

U tom trenutku izbi podne.

– A!... – uzviknu jednoglasno cela gomila.

Đaci učutaše. Potom nastade veliki nered, veliko kretanje nogu i glava, veliko kašljanje i brisanje nosova: svaki se spremi,

³⁶ Iza konjanika sedi crna briga.

³⁷ Top iz XVI veka.

³⁸ Prangija.

namesti, podiže, primače, zatim zavlada velika tišina; svi vratovi ostaše opruženi, sva usta otvorena, svi pogledi upravljeni ka mermernom stolu. Na njemu se ništa ne pojavi. Četiri služitelja upravitelja Doma pravde stajali su tu neprestano, kruti i nepomični, kao četiri naslikana kipa. Sve oči okrenuše se ka postolju, određenom za flamanske poslanike. Vrata su ostala zatvorena, a postolje prazno. Ova svetina čekala je od rana jutra tri stvari: podne, flamansko poslanstvo, misteriju. Samo podne beše stiglo na vreme.

Ovo je bilo isuviše.

Čekali su jedan, dva, tri, pet minuta, četvrt sata; ništa ne dođe. Postolje ostade prazno, pozornica nema. Međutim, za nestrpljenjem dođe gnev. Ljutite reči išle su od usta do usta, istina, još tihim glasom.

– Misteriju! Misteriju! – mrmljali su potmulo. Glave su se uzrujavale. Bura, koja je još samo tutnjila, lebdela je nad ovom svetinom. Žan di Mulen izvukao je iz nje prvu munju.

– Misteriju, i neka idu dođavola Flamanci! – viknu on koliko je mogao, uvijajući se kao zmija oko svoga stuba.

Svetina zapljeska.

– Misteriju – ponovi narod – a Flandrija neka ide do sto đavola!

– Hoćemo smesta misteriju – prihvati đak – inače ćemo obesiti upravitelja Doma, u naknadu za komediju i moralitet.

– Tako je – povika narod – i počnimo vešanje s njegovim služiteljima.

Gromko odobravanje zaori se u dvornici. Četiri uboga đavola počеше bledeti i zgledati se. Svetina se uskomeša, i oni već videše kako se slaba drvena pregrada koja ih je razdvajala od nje počе ugibati i puštati trbuh pod pritiskom gomile.

Trenutak je bio kritičan.

– Udri! Udri! – čulo se sa svih strana.

U tom trenutku podiže se zavesa na oblačionici, koju smo ranije opisali, i propusti jednu ličnost, čija pojava najedanput zaustavi gomilu i kao nekom čarolijom promeni njen gnev u radoznalost.

– Čujmo! Čujmo!

Ova ličnost, vrlo malo spokojna i drhteći celim telom, stupi na ivicu mermernog stola, uz neprekidno klanjanje, koje je, što se više približavala, sve više ličilo na klecanje.

Mir se, međutim, postupno bio povratio. Samo je ostao onaj laki žagor koji se uvek čuje u ćutanju svetine.

– Gospodo građani i gospođe građanke – reče ova ličnost – mi ćemo imati čast da deklamujemo i predstavljamo pred njegovim prevashodstvom gospodinom kardinalom jedan vrlo lep moralitet, koji se zove: *Pravedni sud prečiste device Marije*. Ja igram Jupitera. Njegovo prevashodstvo prati u ovom trenutku mnogopoštovano poslanstvo gospodina vojvode od Austrije, koje se zadržalo na Kapiji Bode, slušajući govor gospodina rektora univerziteta. Čim njegovo prevashodstvo kardinal bude došao, počecemo predstavu.

Van svake sumnje je da je bilo potrebno ništa manje nego posredovanje Jupiterovo da se spasu četiri nesrećna služitelja upravitelja Doma pravde. Da smo bili te sreće da smo izmislili ovu vrlo istinitu priču, i, prema tome, da smo za nju odgovorni pred gospodom kritikom, protiv nas se ne bi moglo u ovom trenutku navesti klasično pravilo: *Nec deus intersit*.³⁹ Uostalom, odelo gospodara Jupitera beše vrlo lepo i dosta je doprinelo da se gomila stiša, jer je bilo privuklo svu njenu pažnju. Jupiter beše obučen u pancir-košulju, pokrivenu crnom kadifom, s pozlaćenim kopčama; na glavi je imao kapu ukrašenu dugmadima od pozlaćena srebra; i da nije bilo crvene boje i dugačke brade, koje mu pokrivahu po pola lica, da nije bilo valjka od

³⁹ Neka se Bog ne umeša.

pozlaćene hartije, načičkanoga šipkama i pokrivenog pozlaćenim trakama, koji je nosio u ruci i u kome su izvežbane oči lako mogle poznati munju, da mu noge nisu bile boje mesa i uvijene po grčki, on bi, zbog svog ozbiljnog držanja, mogao izdržati poređenje s kakvim bretonskim strelcem iz odreda gospodina od Berija.